

Tallinna tänavavalgustus möödunud sajanditel

9. märts 2007

Robert Nerman

Tänavavalgustuslatern 1930. aastatel Raekoja platsil. Taustal paistab 1944. aasta märtsipommitamises hävinud vaekoja hoone. Foto: filmiarhiiv

Tallinna tänavad olid sajandeid valgustamata. Seetõttu liiguti pimedal ajal tänavail üldiselt ainult suure vajaduse korral. Kõik vajalikud toimetused tehti aegsasti juba päevavalgel. Kui aga oli eriolukord ja inimesed pidid ka pimedas kuhugi minema, siis liikusid jõukamad sulase saatel, kes valgustas teed tõrvikuga.

Põleva tõrvikuga oli tänaval liikuda küllaltki tuleohtlik ja seetõttu kehtisid ranged määrused tõrviku söestunud osa eemaldamise kohta. Raske karistuse ähvardusel oli keelatud tõrvikuid kustutada kusagile vastu lüües. Hõõguvad söed tuli kustutada jalge all.

Nõrka valgustust said Tallinna tänavad tänaväärsete majade akendest. Võimalik, et nii mõnelgi majal oli ukse kohal samal põhimõttel töötav õlivalgusti, nagu me praegu näeme endisel Suurgildi hoonel (Pikk 17). Viimane on aga pärit 18. sajandi keskpaigast.

Toompeal ja all-linnas

Tähtsaks sündmuseks Tallinna tänavavalgustuse ajaloos oli valgustite paigaldamine 1788. ja 1789. aastal. Nõrga valgustusjõuga kanepiõlilaternalid riputati 1788. aastal Toompeal majade vahele. Aasta hiljem seati all-linnas sisse samasugune tänavavalgustus ja majade vahele tõmmatud köitele riputati ühtekokku 87 kanepiõlilaternalat.

1825. aasta ehitusmääruse järgi tuli valgusteid paigaldada tänava äärde püstitatud puitpostidele või kivimajade külge kinnitatud metallist konsoolidele. Hilisemad andmed tõendavad, et seda ehitusmääruse nõuet tihtipeale ei täidetud.

1831. aastal oli Tallinna kasutusel 120 suurt kahe lambiga ja 140 väikese lambiga laternat, milles kasutati puhastatud kanepiõli. Valgustati 1. septembrist kuni 1. aprillini kella kaheni öösel. Laternate süütamisega tegeles kümme meest.

Valgustuskulud kaeti majaomanikelt võetud maksuga, mis oli üks protsent kinnisvara väärtusest.

1846/1847 katsetati puhastatud kanepiõli asemel nn lambipiiritust. Ilmnes, et lambipiiritus annab suurema valgusjõu ega lähe ka kallimaks kui kanepiõli. Seetõttu asuti kohe tänavavalgustuse laternaid lambipiiritustoitel kohandama.

Seoses sellega tuli muuta ka laternate kinnitamise ja paigutamise viise. Selgus, et seni rippus suurem osa tänavavalgustuslaternaid ikka veel köitel kesk tänavat.

Nüüd aga tuli laternad paigutada kivimaja seintele kinnitatud 46 jala, s.o 1,21,8 meetri pikkustele horisontaalsetele rauast hoidjatele.

Selline laternate kinnitamise viis oli otstarbekohane eriti kitsastel tänavatel, kus laternad paigutati vaheldumisi, kord ühele, kord teisele tänavaseinale kinnitatud kandjatele vahekaugusega 1618 sülda, s.o umbes 34,138,4 meetrit. Postidele kinnitatud laternad asusid ainult praegusel Raekoja platsil ja Niguliste kiriku õuel.

1848. aasta 22. augustiks olid kõik laternad lambipiiritusele üle viidud. Laternate koguarv oli tollal 152, neist 115 oli seitsme leegiga, 12 viie ja 25 nelja leegiga.

1850. aasta hilissügisel alustati uute valgustuspiirituselaterna tänavapostidele paigutamist ja 1851. aastal oli valgusteid linnas kokku (ilma Toompea ja selle eeslinnata) 229.

Ehitati gaasivabrik

1. septembril 1865 valmis arhitekt Rudolf Knüpfferi projekti järgi ehitatud gaasivabriku hoone Põhja puistee ja Kalasadama tänava piirkonnas. 2. oktoobril 1865 hakati paigaldama esimesi, Inglismaalt tellitud gaasitorusid tänavavalgustuse jaoks ja juba 5. detsembril 1865 hakati Tallinna tänavaid valgustama gaasilaternatega.

Uute laternate vaheline kaugus oli umbes 46 meetrit. Gaasivalgustuse avamise hetkeni oli paigaldatud üle kümne kilomeetri 2,57-tollise läbimõõduga gaasitorusid. Järk-järgult süttis 222 laternat.

Suurem osa valgusteid asus vanalinnas. Eeslinnas olid gaasivalgustid ainult Narva, Tartu ja Pärnu maanteel. Mujal jätkus valgustamine valgustuspiiritusega. 1882. aastal liideti gaasivabriku võrguga Toompea.

Vahepeal, see on 1867. aastal, hakati Toompea alevi peatänavaid Toompuiestee, Toompea ja Falgi tee valgustama petrooleumlaternatega.

1872. aasta andmeil oli Tallinnas 381 tänavavalgustuslaternat, neist 286 oli gaasi- ja 95 petrooleumvalgustusega. 1879. aastal pandi Kalamajja 28, Narva maantee ümbrusse 26, Tartu maantee piirkonda 30, Pärnu maantee kanti 24, Tõnismäele ja Kassisabale 16 ning Toompeale kaks petrooleumlaternat.

1881. aastaks oli Tallinnas 811 tänavavalgustit, neist 306 gaasi- ja 505 petrooleumiga. Kaks aastat hiljem tehti Tallinnas juba esimesi katsetusi elektriliste tänavavalgustitega.

Elekter tõi peaaegu päevavalguse

Maailmas katsetati elektrit tänavalgustuses esimest korda juba 1873. aastal, 1882. aastal hakati aga kasutama hõõglampvalgusteid.

12. märtsil 1883 ilmus ajalehes Revalische Zeitung teade: «Eelmisel laupäeval (s.o 10. märtsil 1883) tehti härra Christian Rotermanni ärihoone juures Viru värava ees parimate tulemustega elektrilise valgustuse katsed, mida juhatas insener Steiner. Kogu tänav oli päevheledalt valgustatud.»

14. märtsist 1883 valgustati Rotermanni kontori esist igal õhtul kella 1921ni alalisvoolukaarlambiga. Asjatundjate arvates ulatus lambi valgustustugevus kuni 40 000 normaalküünlani, mistõttu gaasivalgus näis sama kahvatu kui õlilambi oma. Praeguste hinnangute järgi pidi lambi võimsus olema ligikaudu 10 kW.

Kuid esimestest katsetustest igapäevaseks nähtuseks muutumiseni kulus aastakümneid. Veel 1905. aastal oli Tallinnas 1779 tänavavalgustuslaternat, neist 603 oli gaasi- ja 1176 petrooleumvalgustusega.

Alles sõdade ja revolutsioonide ajal tekitatud kahjud senisele tänavavalgustussüsteemile tõid kaasa uue tehnika.

Kui 1920. aastal hakati tänavavalgustust taastama, siis tehti seda juba elektrivõrkude kaudu. 1920. aastal oli Tallinnas 269 elektrivalgustit. Aasta hiljem suurenes nende arv 1152ni. (Robert Nerman)

<http://tallinncity.postimees.ee/1638345/tallinna-tanavavalgustus-moodunud-sajanditel>